Hoe schrijf ik een historisch verantwoord artikel?

Tips voor een betere valorisatie van heemkundig onderzoek

Thijs Lambrecht was de lesgever van de cursusreeks 'Hoe schrijf ik een historisch verantwoorde tekst?' in Dadizele, waar de staten van goed onder de loep werden genomen. Er waren 33 enthousiaste deelnemers voor deze vierdelige cursusreeks in januari 2011. Thijs Lambrecht is nu archivaris bij het Rijksarchief Brugge, maar was ten tijde van de cursusreeks in Dadizele Postdoctoraal onderzoeker aan de Universiteit Gent.

Jaarlijks worden honderden pagina's onderzoek gepubliceerd in de vele tientallen heemkundige en historische tijdschriften die Vlaanderen rijk is. Deze vele bijdragen vormen de schriftelijke neerslag van vele uren onderzoek dat werd gevoerd in archieven, bibliotheken en documentatiecentra. Het hoeft geen verbazing te wekken dat de kwaliteit van deze artikelen sterk van auteur tot auteur kan verschillen. Deze kwaliteitsverschillen hebben meestal niets te maken met het onderzoek zelf. Het betreft hoofdzakelijk de manier waarop het onderzoek aan het lezerspubliek wordt voorgesteld. Deze bijdrage is een pleidooi om meer aandacht te schenken aan de voorbereiding en redactie van artikelen. Uiteindelijk komt een dergelijke aanpak zowel de auteur, het tijdschrift als de lezer ten goede. De kwaliteit van een artikel wordt immers niet alleen bepaald door het feit of de auteur de bronnen correct of verkeerd heeft geïnterpreteerd. Ook de opbouw en de structuur van een artikel is bepalend voor de kwaliteit.

Een exacte definitie van een goed artikel bestaat niet. In mijn ogen onderscheidt een goed artikel zich van de rest door de aandacht die werd geschonken aan de opbouw en contextualisering van het onderzoek vóór het op papier werd gezet. Een 'historisch verantwoord artikel' stelt een aantal inhoudelijke en vormelijke eisen aan een tekst. Dergelijke vereisten roepen wellicht bij sommigen onmiddellijk het (doem)beeld op van lange methodologische uitwijdingen of tientallen verwijzingen in voetnoten. Niets is echter minder waar. Zonder dat men het beseft heeft een auteur vaak alle troeven in handen om een goed artikel te schrijven. In onderstaande bijdrage worden een aantal punten benadrukt waar je als auteur aandacht kan aan schenken die zowel de inhoudelijke boodschap, structuur en leesvriendelijkheid van je bijdrage ten goede komen.

Schrijven begint met lezen

In 1953 schreef de Gentse hoogleraar Jan Dhondt: "Steeds opnieuw, wanneer ik inzage neem van wat de plaatselijke vorsers publiceren, moet ik zuchten:

Sinds begin jaren 1990 verschenen heel wat publicaties die heemkundigen wegwijs maken in de wereld van het historisch onderzoek. In deze publicaties tref je niet alleen commentaren over bronnen en methodes aan maar ook verwijzingen naar relevante literatuur.

onbruikbaar."[1] Hoewel scherp verwoord, was het oordeel van Dhondt nochtans geen kritiek op het werk van heemkundigen. Dhondt stelde dat er in Vlaanderen op dat moment een onderzoeksniveau ontbrak. Historische studies waren gericht op de nationale geschiedenis of belangrijke gebeurtenissen en personen. Er was een fundamenteel gebrek aan studies die historische evoluties en tendensen op het regionale vlak beschreven. Het gebrek aan dergelijke studies leidde er ook toe dat heemkundig onderzoek sterk geïsoleerd was. Heemkundigen konden moeilijk aansluiting vinden bij de nationale geschiedenis omdat het intermediaire niveau van de regionale geschiedenis ontbrak. Dhondt was ervan overtuigd dat meer aandacht voor deze regionale geschiedenis de heemkundige in staat zou stellen om betere dorpsgeschiedenissen te schrijven. Dit regionale onderzoek bood een houvast om gebeurtenissen, tendensen en evoluties te duiden en kon tevens fungeren als toetssteen voor lokaalhistorisch onderzoek.

Het programma dat Jan Dhondt in gedachten had werd tijdens de tweede helft van de 20ste eeuw grotendeels uitgevoerd. Regionaal onderzoek werd een bloeiende discipline. Langzaam verschoof bij historici het onderzoeksveld van het nationale niveau naar de regionale en lokale leefwereld. Academici, studenten geschiedenis en lokale vorsers hebben de regionale geschiedenis ondertussen sterk uitgebouwd. Wat gold in 1953, geldt gelukkig niet meer vandaag. Een heemkundige kan nu voor zijn onderzoek in tal van studies terecht die op regionaal vlak de belangrijkste politiek, sociale, culturele, religieuzen en economische tendensen en gebeurtenissen beschrijven. Deze studies, die meestal niet de specifieke toestand in het dorp belichten dat je interesseert, zijn desalniettemin zeer waardevol voor het eigen onderzoek. Regionale studies bieden een overzicht van de structuren en tendensen. De heemkundige kan zijn eigen onderzoeksgegevens plaatsen binnen een breder geografisch kader. Het laat ook toe om de resultaten van het onderzoekswerk te confronteren met dit regionaal niveau. Op deze manier wordt de geschiedenis van de eigen gemeenschap nog meer in de verf gezet. Pas wanneer men weet wat er zich in de regio afspeelde, is het mogelijk om na te gaan wat nu de geschiedenis van dorp x of y kenmerkt. Waar situeren zich de verschillen met de omliggende dorpen en op welk vlak werd mijn dorp gekenmerkt door uniciteit?

Vooraleer je met eigen onderzoek begint is het interessant om na te gaan welke regionale studies bestaan en die ook te consulteren in het kader van je eigen onderzoeksinteresses. Door confrontatie met bredere structuren komen de resultaten van je eigen onderzoek immers veel beter uit de verf. Vooraleer je begint met het onderzoek is het dus aangewezen om je grondig te informeren over wat deze regionale geschiedenis te bieden heeft. Naast studies die een regio beschrijven, loont het vanzelfsprekend ook de moeite om je te informeren over de historiografie van omliggende dorpen. De geschiedenis van aangrenzende gemeenschappen vertoont meestal veel gelijkenissen en parallellen. Confrontatie met onderzoeksresultaten over de geschiedenis van buurgemeenten laat je toe om concreter en met grotere zekerheid te benadrukken wat de geschiedenis van je eigen gemeente kenmerkt. Literatuuronderzoek laat je toe meer te halen uit je onderzoeksgegevens.

OOSTVLAAMS VERBOND
VAN DE KRINGEN VOOR GESCHIEDENIS

Prof. Dr Jan DHONDT

Enige Taken
voor plaatselijke Vorsing

GENT — 1953

De tekst van Jan Dhondt uit 1953 was een pleidooi voor meer regionaal-historisch onderzoek. Tijdens de laatste halve eeuw werd in Vlaanderen op dat vlak heel wat vooruitgang geboekt.

Probleemstelling en onderzoeksvragen

Een probleemstelling heeft vaak een wetenschappelijke en soms vervreemdende bijklank. Nochtans is de probleemstelling in de meeste gevallen vrij eenvoudig te formuleren. Een probleemstelling is immers de essentie van je onderzoek samengebald in een paar zinnen. In een probleemtelling wordt een centrale vraag ontwikkeld. Wat wil je onderzoeken en waarom? Deze probleemstelling wordt ook duidelijk gecommuniceerd aan de lezers. In de opbouw van een artikel wordt de probleemstelling vooraan geplaatst. Het is de eerste kennismaking met van je lezer met de resultaten van jouw onderzoek. De probleemstelling zal ook verder in het artikel als centrale leidraad fungeren. Het formuleren van een probleemstelling vergt denkwerk. Het is belangrijk om die zo precies mogelijk te formuleren.

Literatuuronderzoek (cfr. supra) kan je helpen bij het opstellen van een probleemstelling. Een probleemstelling is vrij algemeen. Een probleemstelling valt daarom ook meestal uiteen in meerdere onderzoeks- of deelvragen. Deze onderzoeksvragen geven niet alleen structuur aan je onderzoek en argumentatie, maar ook aan je artikel zelf. Onderzoeksvragen beantwoorden deelaspecten van je onderzoek. Wanneer je alle antwoorden op deze deelvragen naast elkaar legt moet je een bevredigend antwoord kunnen formuleren op je probleemstelling. In dat opzicht zijn deelvragen duidelijk hiërarchisch ondergeschikt aan de probleemstelling.

Een probleemstelling ontwikkelen en onderzoeksvragen formuleren doe je niet vrijblijvend. Ze kunnen beschouwd worden als een soort van engagement ten opzichte van de lezer. Het is belangrijk dat de lezer in het corpus van de tekst alle onderzoeksvragen kan identificeren. Dit kan je relatief eenvoudig bereiken door de onderzoeksvragen te gebruiken als een soort van inhoudsopgave. Iedere onderzoeksvraag stemt met andere woorden overeen met een specifieke paragraaf of hoofdstuk. Op deze manier stemt de intellectuele opdeling van je artikel overeen met de vormelijke structuur.

De probleemstelling en onderzoeksvragen staan niet los van de bestaande historiografie. In dit onderdeel van je artikel bepaal je als auteur ook je plaats en houding ten opzichte van andere auteurs en hun onderzoeksresultaten. Jouw eigen onderzoek kan een chronologische, geografische of thematische aanvulling zijn op ander onderzoek, een toetsing van een bepaalde hypothese, het exploreren van een nieuwe bron enz. Ook deze elementen moeten duidelijk in je probleemstelling naar voor komen. Hoe verhoudt je eigen onderzoek zich tot anderen die al over dit thema gepubliceerd hebben? En vooral, wat hebben anderen te vertellen over dit onderzoek? Als je onderzoek geïnspireerd werd door het werk van anderen is het belangrijk om dit ook te vermelden en kort de algemene resultaten hiervan mee te delen aan de lezer. Op die manier laat je de lezers van je artikel weten waar je eigen onderzoek zich situeert ten opzichte van andere studies die deze periode, thematiek of regio behandeld hebben. In je probleemstelling geef je de algemene resultaten van anderen weer. Bij de behandeling van de onderzoeksvragen kan je meer in detail treden over onderzoek verricht door

anderen. Je volgt dus een structuur waarbij je gaat van algemene vragen en informatie naar meer gedetailleerde gegevens.

Bij het lezen van het eerste onderdeel van je artikel moet de lezer dus geïnformeerd worden over drie aspecten. Ten eerste, wat wil de auteur met deze studie bereiken (de probleemstelling)? Ten tweede, welke vragen worden specifiek gesteld die een bevredigend antwoord kunnen formuleren op deze probleemstelling (de onderzoeksvragen). Ten derde, hoe verhoudt dit onderzoek zich ten opzichte van het onderzoek van anderen (de historiografie). De groter meerderheid van de onderzoekers is zich zeer bewust van deze vragen. Je kennis over de geschiedenis van de eigen streek en het onderwerp waarover je schrijft impliceert meestal een kennis over deze vragen. Het loont echter de moeite om dit ook mee te delen in je artikel.

Bronnen en bronnenkritiek

Bronnenmateriaal, in de meest diverse vormen (onuitgegeven, uitgegeven, mondelinge overlevering), vormt meestal de basis van onderzoek. De verwijzing naar bronnen beperkt zich echter meestal tot een verwijzing in de voetnoten of de bronnenopgave. Bij een artikel loont het echter de moeite om stil te staan bij het bronnenmateriaal dat je hebt gebruikt. Dit onderdeel van het artikel komt meestal na de probleemstelling. De bron is de feitelijke schakel tussen de vragen die je stelt en de antwoorden die je formuleert. Vanuit dat opzicht is het belangrijk om de lezer ook meer informatie te vertrekken over het specifieke bronnencorpus dat je hebt gehanteerd. Bij dit onderdeel van de bronnen vermeld je alle gegevens in verband met de bronnen die relevant zijn voor je eigen onderzoek. Je vermijdt best een exhaustieve bespreking van de bron. Vooral de gegevens in verband met de bron die relevant zijn voor je eigen onderzoek moeten duidelijk uit de verf komen.

Bij het onderdeel over de bronnen kan je verschillende relevante zaken vermelden. Wat zijn de resultaten van de historische kritiek die je hebt toegepast op deze bron? Wie is de auteur van de bron, wanneer werd de bron opgesteld, betreft het een kopie of origineel, betreft het een getuigenis uit de eerste hand enzovoort? Hierbij is vooral belangrijk te benadrukken wat de gevolgen zijn van deze historische kritiek voor je eigen onderzoek. Zijn er bepaalde beperkingen aan de bron die mogelijk een invloed kunnen hebben op je resultaten? Naast de historische kritiek is het ook interessant om bij bepaalde bronnen- of bronnenreeksen aan te duiden wat hun rol en plaats was in het verleden. Bij een studie van een landboek uit de 17de of 18de eeuw vermeld je best ook wat de plaats was van dit bronnentype in de fiscale administratie tijdens die periode. Documenten, en vooral archivalia, hadden meestal een plaats in een administratief proces. De plaats of rol van een document in een administratief proces bepaalt de inhoud en de vorm van de gegevens die er in werden opgenomen. Het bepaalt dus de mogelijkheden en/of beperkingen van de onderzoeker die met dit bronnentype aan de slag gaat. Dit is hoogst relevant en moet dus ook vermeld worden. Als je werkt met meerdere bronnentypes is het belangrijk om aan te duiden hoe ze elkaar aanvullen. Waarom heb je er voor geopteerd om meerdere bronnenreeksen te raadplegen? Welke extra gegevens leverde dit op en waarom was dat belangrijk?

De auteurs zijn meestal goed op de hoogte van de brontechnische aspecten, maar delen die zelden mee aan de lezers. Dit onderdeel van een artikel biedt je de uitgelezen kans om aan te tonen dat het onderzoek met de nodige kritische zin en kennis van zaken werd gevoerd. Een kritische bespreking van bronnen vergroot ook je eigen geloofwaardigheid ten opzichte van de lezer. Het illustreert dat je de mogelijkheden en beperkingen van je bron kent en fungeert in dat opzicht dan ook als een soort inhoudelijke kwaliteitsgarantie.

Structuur en besluit

In het corpus van de tekst behandel je de verschillende onderzoeksvragen. De bespreking van deze onderzoeksvragen neemt meestal ook het grootste deel van de ruimte in binnen een artikel. Zowel van de auteur als de lezer vergt het dus een inspanning. Een goede structuur is dus een absolute must. Zoals reeds vermeld kunnen de onderzoeksvragen hierbij als indeling fungeren. Je behandelt de onderzoeksvragen in aparte hoofdstukken of paragrafen. Zo weet de lezer altijd wat hij reeds heeft gelezen en wat er nog volgt. Bij de behandeling van

de onderzoeksvragen grijp je ook opnieuw terug naar de historiografie. Wat in je probleemstelling als algemeen werd beschreven, wordt in de behandeling van de onderzoeksvragen meer in detail uitgewerkt. Zorg er ook voor dat de koppeling tussen de individuele onderzoeksvraag en de probleemstelling duidelijk blijft voor de lezer. Dit kan je bereiken door na de behandeling van elke onderzoeksvraag al kort aan te duiden wat de implicaties zijn voor de probleemstelling. In welke mate heeft deze onderzoeksvraag concreet bijgedragen tot het oplossen van de probleemstelling. Dit doe je echter zonder al te veel voor te lopen op het besluit van je artikel.

Een corpus bevat niet alleen tekst. Afhankelijk van het type onderzoek zal je ook je eigen onderzoeksgegevens voorstellen in tabellen of grafieken. Tabellen en grafieken ondersteunen niet alleen een bepaalde argumentatie, het zijn ook rustpunten voor de lezer. Als je veel kwantitatieve gegevens verwerkt in je artikel is het belangrijk dat je afwisselt in de manier waarop deze gegevens gepresenteerd worden. Probeer grafieken en tabellen met elkaar af te wisselen zonder dat de duidelijkheid van de gegevens in het gedrang komen. Tabellen en grafieken worden bij voorkeur ook genummerd en krijgen een titel. Bij de bespreking van deze tabellen en/of grafieken in de tekst kan je verwijzen naar deze nummering. Zorg er ook voor dat tabellen/grafieken in een artikel onmiddellijk volgen op de bespreking ervan in de tekst. Zo vermijd je dat de lezer constant moet bladeren. Je kan ook afbeeldingen invoegen die een puur illustratieve functie hebben. Deze illustraties hoeven niet noodzakelijk een lokaal karakter te hebben. Niet alle feiten en gebeurtenissen kan je immers in lokaal beeldmateriaal omzetten. Je kan dus gerust afbeeldingen opnemen in je artikel die geen lokaal karakter hebben, maar die de lezer wel helpen om zich een beeld te vormen van het onderwerp van je onderzoek. Aarzel ook niet om een afbeelding van één of meerdere bronnen te gebruiken als illustratiemateriaal. Sommige lezers zijn immers totaal niet vertrouwd met de bronnen waarmee je werkt. Je kan ook stukken uit de bron citeren en opnemen in de tekst. Op deze manier wordt de lezer geïntroduceerd in het taalgebruik van die periode en wordt geschiedenis wat minder abstract.

Een besluit is meer dan een samenvatting van de belangrijkste onderzoeksvragen. In een besluit maak je de cirkel rond en grijp je terug naar je probleemstelling. Je lost met andere woorden de verwachtingen in die je bij aanvang van je artikel voor de lezer gecreëerd hebt. Bij het schrijven van een besluit is de probleemstelling opnieuw je leidraad. Je herhaalt kort de antwoorden die je hebt geformuleerd op de onderzoeksvragen en licht toe hoe deze hebben bijgedragen tot het formuleren van een antwoord op de probleemstelling. Je moet hierbij ook opnieuw de plaats van je eigen onderzoek in de historiografie van het onderwerp benadrukken. Bevestigt jouw onderzoek de resultaten van anderen of net niet? Wat is specifieke meerwaarde van het onderzoek dat je hebt gevoerd? Dit is belangrijke informatie voor de lezer en andere auteurs die geïnteresseerd zijn in dit onderwerp. Als auteur kan je ook, op basis van de resultaten van je eigen onderzoek, een aantal aanbevelingen formuleren. Hierin kan je bijvoorbeeld wijzen op de beperkingen van een bepaalde bron, de noodzaak van bijkomend onderzoek voor een bepaald onderwerp, enzovoort.

Voor wie schrijf ik?

Naast bovenstaande opmerkingen over de structuur van een tekst, zijn er ook een aantal opmerkingen die gelden voor alle onderdelen van een tekst. Deze hebben betrekking op de stijl die je hanteert en de bijkomende informatie die je meegeeft.

In een artikel deel je informatie met anderen. De resultaten van je onderzoek maak je kenbaar aan geïnteresseerde lezers. Voor je het schrijfproces begint, loont het de moeite om eens na te denken over deze lezers of het zogenaamde ‘doelpubliek’ dat je zal bereiken. De lezers van een artikel vormen meestal een zeer heterogene groep. Een artikel over de geschiedenis van de molens en de molenaars in dorp X tijdens de 16de eeuw zal lezers aantrekken met verschillende interesses. Sommigen zullen je artikel lezen omdat ze geïnteresseerd zijn in molens terwijl anderen dan weer vooral je artikel zullen lezen omdat het handelt over de geschiedenis van dorp X. Ook lezers met een meer algemene interesse in de geschiedenis van de 16de eeuw behoren tot je doelpubliek. De namen van de molenaarsfamilies kunnen ook lezers aantrek-

ken met een pure genealogische interesse. De resultaten van je onderzoek worden dus gelezen door lezers met soms zeer uiteenlopende interesses en achtergronden. Niet alle lezers beschikken over dezelfde (voor)kennis als de auteur. Als je een artikel schrijft en dat publiceert in een gespecialiseerd tijdschrift over molengeschiedenis dan mag je een zekere voorkennis verwachten. In een meer algemeen tijdschrift kan het nodig zijn om bepaalde technisch termen, administratieve procedures, gebeurtenissen enz. wat meer toe te lichten. Als je de gevolgen van de Negenjarige Oorlog bestudeert op lokaal vlak is het handig om kort de politieke en militaire context van dit conflict te schetsen. Zorg voor een stijl die geen lezers afstoot. Het gebruik van jargon kan zeker, maar hou er ook rekening mee dat je soms bepaalde begrippen wat nader zal moeten toelichten om niet van je leespubliek te vervreemden.

De resultaten van je onderzoek moeten ook reproduceerbaar zijn. Bron- en literatuurreferenties zijn met andere woorden een absolute must. De lezer moet de mogelijkheid hebben om je beweringen en resultaten te verifiëren in het bronnenmateriaal of de literatuur. Schenk dus de nodig aandacht aan het voet- of eindnotenapparaat. Bij verwijzingen naar bronnen probeer je zo concreet mogelijk de informatie weer te geven. Deze informatie bevat de vindplaats (bv. Rijksarchief Brugge), collectie (bv. Oud Archief X), nummering, beschrijving het stuk (bv. Rekening van de armendis), jaartal en paginering. Ook bij verwijzingen naar literatuur zorg je er voor dat alle elementen van het bibliografisch adres zijn opgenomen. Bij langere artikels kan je er eventueel voor opteren om een aparte bronnenlijst toe te voegen. In de meeste gevallen volstaat een verwijzing naar de bronnen en literatuur in voetnoot.

Die vermaledijde en vervloeckte vijgen

Een politiek-religieus conflict in Essen (1791-1792)

Hugo Notteboom

Hoe welvarend was de bevolking van het Ambacht Maldegem in de 18de eeuw?

Sociaal-economische analyse van de levensomstandigheden

Petra De Decker

Door gebruik te maken van eigentijdse uitdrukkingen of citaten loods je de lezers meteen mee naar de periode waarover je schrijft (Notteboom). Je kan ook een complex thema aantrekkelijker maken door het onderwerp van je studie in een eenvoudige vraag om te zetten (De Decker). Dit zijn goede dubbele titels omdat alle vereiste elementen (thema, periode en plaats) erin opgenomen zijn. Uit: Appeltjes van het Meetjesland, jg. 59, 2008.

Titel

Een goede titel is belangrijk voor een artikel. In de inhoudsopgave van een tijdschrift is meestal enkel de titel van het artikel opgenomen. De titel mag dus niets aan duidelijkheid te wensen over laten. In de titel moeten zowel het onderwerp/thema, de regio en de datering opgenomen worden. Titels met dergelijke informatie ogen vaak redelijk saai en zakelijk. Meerdere auteurs opteren er dan ook voor de titel wat aantrekkelijker te maken door gebruik te maken van een citaat of een meer prozaïsche beschrijving van het onderwerp. Op zich is daar niets verkeerd mee. Een dergelijke titel prikkelt soms de verbeelding van lezers en zal ongetwijfeld de aandacht trekken. Idealiter opteert men in dit geval voor een dubbele titel: een hoofdtitel die elementen bevat die lezers aantrekken en een ondertitel waarin de traditionele elementen van een titel zijn opgenomen. Het eerste onderdeel van een dergelijke titel trekt de lezers aan en in de ondertitel wordt de context van het artikel nader geëxpliciteerd. Een definitieve titel leg je best pas vast na het schrijven van het artikel. Pas als de redactie van de tekst volledig klaar is ben je best geïnformeerd om een passende en pakkende titel voor je werkstuk te bedenken.

De weg van archiefonderzoek tot publicatie neemt meestal meerdere maanden of zelfs jaren in beslag. Veel informatie en kennis die wordt verzameld in de loop van het onderzoeksproces wordt echter niet of onvoldoende gevaloriseerd. Door rekening te houden met bovenstaande opmerkingen kan je als heemkundige je eigen onderzoek maximaal laten renderen en breng je ook jouw boodschap op een meer gestructureerde manier over aan de lezers. Deze ingrepen in de structuur van een artikel vergen niet zoveel tijd, maar hebben een grote meerwaarde voor het tijdschrift, de auteur en de lezer.

Thijs Lambrecht

1 J. Dhondt, Eenige taken voor plaatselijke vorsing. Gent, 1953, p. 1 (Voorlichtingsreeks Oostvlaams Verbond van de Kringen voor Geschiedenis: 14).